AD VAN NIEUWPOORT

BUIG NIET

BIJBELS TEGENGIF VOOR NU

2025 Prometheus Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2025 Ad van Nieuwpoort
Omslagontwerp Bart van den Tooren
Omslagbeeld en cartoons Cees van Buchem
Foto auteur Bob Bronshoff
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5775 3

1

WEES WAAKZAAM

'Eeuwige waakzaamheid is de prijs van vrijheid,' zo zei een van de voorvechters voor de afschaffing van de slavernij, Wendell Phillips, in 1852. Vrijheid is niet gratis, zo wilde hij maar zeggen. Vrijheid vraagt om een voortdurende alertheid, want voor je het weet wordt vrijheid gebruikt om precies het tegendeel te bewerkstelligen. Waakzaamheid betekent hier iets anders dan de woke-ideologie die ook weer een keurslijf geworden is. Waakzaamheid veronderstelt namelijk een kritische houding ten opzichte van welk geharnast standpunt dan ook. In de eerste plaats misschien wel ten opzichte van je eigen standpunten. Wil je echt waakzaam kunnen blijven dan zul je dagelijks kritisch in de spiegel moeten kijken of je niet zelf ten prooi bent gevallen aan een standpunt dat anderen uitsluit en verkettert.

Waakzaamheid is, zoals schrijver, dissident en de latere president van Tsjechië, Václav Havel (1936-2011), het noemde, een poging om in de waarheid te leven. In zijn wijdverspreide essay uit 1978, *De macht der machtelozen*, schrijft hij: 'Het leven in de waarheid is een vorm van verzet van de mens tegen zijn afgedwongen positie in de maatschappij. Het is een poging om opnieuw greep te krijgen op zijn eigen ver-

antwoordelijkheidsgevoel.' Havel schreef dit toen Tsjechië als deel van Tsjechoslowakije als satellietstaat zuchtte onder de knoet van de bezettingsmacht van de Sovjet-Unie. Dit essay, dat aanvankelijk een discussiestuk was over oppositie tegen totalitaire regimes, functioneerde al snel als beginselverklaring voor vele dissidenten in Oost-Europa ten tijde van de Koude Oorlog. Havels pleidooi om te leven in de waarheid is een appèl dat de historische context waarin het geschreven is overstijgt.

De oproep om te leven in de waarheid is een oproep tot mentale weerbaarheid. Het stelt de vraag naar hoe ook wij deze dagen geestelijk onafhankelijk kunnen blijven. 'Leven in de waarheid' is volgens Havel een manier om in een tijd waarin de leugen regeert je eigenwaarde en integriteit te behouden. Hij signaleert dat mensen zomaar ten prooi kunnen vallen aan leugenachtige ideologieën, als tal van waardegedreven en existentiële zekerheden in een crisis verkeren, mensen ontworteld en vervreemd raken en hun gevoel voor de zin van het leven verliezen. Een politiek die met veel tamtam belooft dat men het allemaal anders gaat doen en suggereert het beste met 'het volk' voor te hebben, blijkt als het erop aankomt jou te willen inkapselen in een systeem van denken en handelen waarin je je zelfstandigheid en vrijheid verliest. Havel schrijft: 'De dolende mensheid krijgt een onmiddellijk te betrekken huis aangeboden: men hoeft niets meer te doen dan de ideologie aanvaarden en op slag wordt alles weer duidelijk. Het leven krijgt nieuwe betekenis en alle mysteries, onbeantwoorde vragen, angst en eenzaamheid verdwijnen. Natuurlijk moet men een hoge prijs betalen voor dit tehuis met zijn lage huur: de prijs is dat men afstand doet van zijn eigen verstandelijke vermogens, geweten

en verantwoordelijkheid, want een essentieel aspect van deze ideologie is dat men verstand en geweten overdraagt aan een hogere autoriteit. Het principe dat hier gehanteerd wordt is dat het centrum van de macht identiek is aan het centrum van de waarheid.' In de dankrede voor de Erasmusprijs in 1986 schreef hij: 'We kunnen allen ook persoonlijk iets voor onze idealen opofferen. We kunnen allen die bijzondere, logische en tevens mysterieuze drijfveer aanwenden die zegt dat ieder van ons – hoe onbekend en machteloos ook – de wereld kan veranderen. Het mysterieuze van deze drijfveer is het onbegrijpelijke idee dat wie dan ook de aarde "in beroering" kan brengen. De logica ligt daarin dat als ik niet, jij niet, hij niet besluit, als wij niet allen besluiten tot deze weg, er niets zal veranderen in de wereld waarin wij leven, die wij mede vormen en waarvoor wij verantwoordelijkheid dragen.'

Knieval

Om te laten zien wat het verschil is tussen leven in de waarheid en leven in de leugen, vertelt Havel het verhaal over een groenteboer, levend onder het totalitaire Sovjetregime in Tsjechoslowakije. Op een dag besluit de groenteboer, om van alle verdenkingen af te zijn, een bordje met 'arbeiders aller landen, verenigt u' in zijn etalage te zetten. Dat doet hij niet omdat hij achter dit citaat uit *Het Communistisch Manifest* staat, maar om zijn dagelijkse leven te kunnen leiden zonder problemen met de autoriteiten. Hij geeft met dit bordje aan dat hij zich niet zal verzetten tegen het regime en dat iedereen bij hem veilig groenten kan kopen. Het is natuurlijk een begrijpelijke knieval als je je groentezaak zonder problemen wilt kunnen voortzetten. Maar als iedereen

dit doet wordt elk verzet ondenkbaar en wordt normaal wat helemaal niet normaal is. Hij doet mee aan een spel terwijl hij er niets mee heeft en er misschien zelfs tegen gekant is. Maar door mee te doen en de spelregels van de autoriteiten te accepteren, maakt hij het mogelijk dat dit spel zonder enig probleem kan voortduren. Een interessante casus nu bedrijven en universiteiten met banden in Amerika gevraagd wordt mee te buigen met de ideologie van Trump en de zijnen. Wat doe je als Nederlandse partner in een wereldwijde organisatie als jouw Amerikaanse partners buigen voor de eisen die de huidige regering stelt?

WAKKERE JONGENS: DANIËL I

Als er nu iemand in de Bijbel waakzaam is, dan is het Daniël wel. In het verhaal dat over hem verteld wordt, gaat het over de koning van Babel die Jeruzalem heeft leeggeroofd: de almachtige alleenheerser Nebukadnezar. Van de stad Jeruzalem bleef niets meer over, en alles wat herinnerde aan de aloude bevrijdingstraditie van Mozes en de profeten werd geplunderd. De tempel werd ontdaan van de tekenen van de Tora, de boeken waarin het gaat over bevrijding van tirannie en menselijke waarden. De Joodse tempelattributen die ooit het verhaal vertelden over de uittocht uit het slavernijsysteem van Egypte staan nu te pronken in de tempel van

de god van Nebukadnezar. Ze zijn onderdeel geworden van een cultuur waar het recht van de sterkste geldt.

We zien het ook vandaag gebeuren. Met een beroep op de joods-christelijke identiteit worden de wonderlijkste dingen geroepen door mensen die alleen maar haat zaaien en hele bevolkingsgroepen zwartmaken. 'Wie zich tegen Trump keert, keert zich tegen God,' aldus de religieadviseur van het Witte Huis, Paula White. Zo gaat het er in het rijk van Nebukadnezar ook aan toe. De religie moet in dienst genomen worden van zijn macht, anders kon zij zich nog wel eens tegen hem gaan keren.

Daarnaast heeft een autocraat welopgeleide jaknikkers nodig om zijn plannen uit te kunnen voeren. Daarom is Nebukadnezar op zoek naar slimme jongens die hem gaan helpen om het volk onder de duim te houden, een soort elitecorps. Voor dat doel worden er vier veelbelovende Joodse jongens uit Jeruzalem gehaald: Daniël, Chananja, Misjaël en Azarja. Jongens uit de gegoede burgerij. Jong en vitaal. Geen gebrek mogen ze hebben. Pienter moeten ze zijn en snel van begrip. Jongens die snappen wat ervoor nodig is om macht te kunnen uitoefenen. Nebukadnezar moet gedacht hebben: wie de elite heeft, heeft het volk. Zo gaat dat. Ook nu nog. Al gaat het vandaag vooral om de financiële elite. Hitler had de rijkste families aan zijn zijde. David de Jong deed in zijn *Nazimiljardairs* daarover een boekje open. Ferry Porsche werd vrijwillig lid van de SS want hij kon de dwangarbeiders in zijn fabrieken goed gebruiken. Het bedrijf van Dr. Oetker werd geprezen als nationaalsocialistisch voorbeeldbedrijf. Maar denk ook aan de familie Quandt met hun BMW en wapenindustrie. En wie zaten er op de voorste rij bij de inauguratie van Donald Trump?

Ze waren bijna allemaal komen opdagen: van Jeffrey Bezos van Amazon, Mark Zuckerberg van Meta tot Tim Cook van Apple. Het is blijkbaar van alle tijden.

Rabbijnen schrijven in de marge van dit verhaal dat die vier jongens waarschijnlijk dertien jaar geweest zullen zijn. Ze hebben hun bar mitswa net achter de rug. Nog net voordat Jeruzalem viel hebben zij zich kunnen verdiepen in de verhalen van Abraham, Isaak en Jakob. Verhalen die gaan over de grote vraag wat een mens nodig heeft om mens te worden. Ze leerden de Tien Woorden die Mozes van de berg Sinaï meenam naar beneden, uit hun hoofd. Woorden die gaan over het 'liefhebben van je naaste, die is zoals jij bent'. Woorden die je leren het onderscheid te maken tussen waarachtig en onwaarachtig. Woorden die je wakker moeten houden in tijden van verdrukking en leugenachtigheid. Zonen van de Tora zijn ze geworden. Toegerust om te kunnen blijven geloven dat niet de bestaande machten het laatste woord hebben maar hij die de bron van alle liefde is. Opdat ze zich niet laten meeslepen door de tijdgeest, maar mentaal weerbaar blijven. Ze hebben die woorden in hun harten gesloten als een moreel kompas om te voorkomen dat ze afstompen en gaan wennen aan onrecht en aan alles wat de menselijkheid zo bedreigt. Het is hun met de paplepel ingegoten: weet dat de zachte krachten zullen winnen! Ze zongen het in sjoel en thuis: 'De grootste zal de kleinste dienen...'

Taal

Daar staan ze, die jongens. Vol levenskracht. De koning van Babel heeft een apart eliteklasje voor hen georganiseerd. Ze moeten heropgevoed worden. Ze moeten zich dat onmoge-

lijke spijkerschrift van de Chaldeeën eigen maken. De taal van het beloofde land, de 'tale Kanaäns', moeten ze afleren en een andere taal moet ervoor in de plaats komen. Want de koning weet dat met taal altijd ook de inhoud meekomt. De Joodse geleerde Franz Rosenzweig noemde de Hebreeuwse taal van de Bijbel *Sprache der Botschaft*. En daarmee bedoelde hij dat het Bijbels Hebreeuws niet alleen maar een voertuig is van de boodschap die in die taal wordt doorgegeven, maar dat de taal zelf boodschap is. De woorden zijn zo doordrongen van wat zij te zeggen hebben, dat zij zelf tekenen zijn van die boodschap.

De theoloog K.H. Miskotte benadrukte dat als het om de Bijbel gaat, wij de aandacht niet moeten richten op de waarheidsvraag, maar veeleer op de taal van de Bijbel. Met die taal komen, zoals hij schrijft, 'hoogst belangrijke *inhouden* aan de dag'. Geldt dit ook niet in algemene zin? De wijze waarop de dingen worden gezegd, verraadt immers bijna altijd wat men 'nu eigenlijk' zeggen wil. Daarom komt het er ook zo op aan te letten op hoe de dingen gezegd worden. Aan de wijze waarop geschreven en gesproken wordt, ontdek je meestal wát er gezegd wil worden. Niet voor niets wees de Duits-Joodse literatuurwetenschapper Victor Klemperer erop hoe in nazi-Duitsland de Duitse taal gemanipuleerd werd onder het nationaalsocialisme. In *LTI. Lingua Tertii Imperii, LTI. De taal van het Derde Rijk,* laat hij zien hoe de verandering van de taal actief bijdroeg aan de verandering van denken. Denk aan woorden als *Entartung* of *Gleichschaltung*. Als Hitler sprak over 'het volk' hoorden de mensen met een tegenstem daar niet bij. De taal weerspiegelde niet alleen het nazidenken, maar droeg er actief aan bij om mensen te beïnvloeden. De taal werd het instrument van macht.